

Yli 65-vuotiaiden perusturva mukaan sotu-komitean agendalle

Tiivistelmä

lääkkäät ovat iältään, terveydeltään, toimintakyvyltään, sosioekonomiselta asemaltaan heterogeeninen väestöryhmä.

- Suurin osa eläkkeistä ei ole suuria
- Köyhyysrajan alapuolella elää noin 15 prosenttia eläkkeensaajista
- Pitkittänyt perusturvariippuvuus on iäkkäiden ryhmässä huomattavasti yleisempää kuin muissa ikäryhmissä
- Perusturvan tarvetta aiheuttavat suuret sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksut, lääkkeiden omavastuuosuudet sekä asumismenot
- Eläkeläisköyhyys ei ole poistumassa ilman uusia toimia
- Ehdotamme kohdennettuja toimia sekä uuden ratkaisun pienimpien eläkkeiden korottamiseksi

Puolet eläkkeistä ovat alle 1500 euron suuruisia

Kansaneläkettä maksetaan työelämän ulkopuolella olleille tai pientä työeläkettä saaville. Vähimmäiseläke on takuueläke (837,59 e/kk). Sitä maksetaan eläkkeensaajille, joiden kansaneläke ja työeläke jäävät alle laissa määritellyn eläketulorajan. Verorahoitteisten eläkkeiden osuus kokonaiseläkemenosta on laskenut alle 10 prosenttiin. Tämä johtuu työeläkejärjestelmän tavoitteen onnistumisesta: työeläkkeiden kattavuus ja taso ovat nousseet. Kuitenkin kun työsuhteet ovat muuttuneet yhä pätkittäisemmiksi, kansaneläkkeellä on siten merkitystä myös tulevaisuudessa.

Kansaneläkkeen ostovoima on kehittynyt heikommin kuin työeläkeindeksiin sidottujen pienten työeläkkeiden. Syynä on kansaneläkeindeksiin vuonna 2016 tehty leikkaus ja jäädytys, jotka purettiin vasta vuoden 2020 alussa. Tehdyt leikkaus ja jäädytys kuitenkin heikentävät edelleen myös pieniä työeläkkeitä saavien toimeentuloa, sillä heidän etuutensa ovat sidottuja kansaneläkeindeksiin.

Suurimmalla osalla suomalaisista eläkkeet eivät ole suuria. Vuonna 2019 yli 3 000 e/kk eläkettä sai 8 prosenttia eläkkeensaajista. Keskimääräinen kokonaiseläke oli 1 716 e/kk.¹ Toimeentulovaikeudet eläketulon varassa ovat naisilla yleisempiä kuin miehillä. Naisten keskieläke v. 2019 oli n. 20 prosenttia vähemmän kuin miehillä, 1533 e/kk. Miesten keskieläke e/kk oli 1937. Puolet eläkeläisistä sai eläkettä alle 1500 e/kk. Vuonna 2018 eläkkeensaajista lähes 40 prosentilla eläke jäi alle 1250 e/kk. Heistä 70 prosenttia oli naisia.

Vähimmäiseläkettä saavien määrä on lisääntynyt vuosittain. Takuueläkkeen saajista lähes puolet on yli 60-vuotiaita ja heistä taas suuri osa on naisia. Vuonna 2020 takuueläkettä sai 14 000 henkilöä, mikä on 4,1 prosenttia edellisvuotta enemmän.

Köyhyysrajan alapuolella elävien eläkeläisten määrä oli viimeisen kymmenen vuoden aikana aluksi laskussa, mutta kolmen viime vuoden aikana eläkeläisten pienituloisuusaste on kasvanut. Vuonna 2017 pienituloisuusaste oli 14,1 prosenttia ja vuonna 2019 se oli 15,1 prosenttia.

Eläkeläisten pienituloisuusaste on korkeampi kuin muun väestön pienituloisuusaste. Vuonna 2019 joka kolmas pienituloinen oli eläkeläinen. Pienituloisuus kasvaa iän mukaan: yli 75-vuotiaiden pienituloisuus on kaksinkertainen 65–74-vuotiaisiin verrattuna.²

¹ Tilastokeskus 2020

² Tilastokeskus 2021; Palkansaajien tutkimuslaitos 2019

Ylivelkaantuneiden yli 65-vuotiaiden määrä kasvanut. Iäkkäiden vuokranmaksuvaikkeudet ovat lisääntyneet. Heille rekisteröitiin vuonna 2020 vuokrahäiriöitä 31 prosenttia enemmän kuin vuonna 2016.³

Eläkkeiden ulosmittaukset lisääntyivät selvästi enemmän kuin palkkojen ulosmittaukset vuonna 2020. Ulosottovelallisia 63-vuotiaita ja sitä vanhempia oli tällöin Suomessa 39 975, kun vuonna 2019 heitä oli 33 242. Perittävä velka oli velallista kohden suuri: keskimäärin noin 27 000 euroa.⁴ Vanhemmissa ikäryhmissä naisten velkaantuminen on lisääntynyt enemmän kuin miesten, ja sama suunta on näkynyt myös iäkkäämpien naisten ulosottoveloissa.⁵

Perustoimeentulotukea Kelasta saavilla eläkeläisillä asumistuen osuus tuloista on keskimäärin 18 prosenttia ja muiden etuuksien osuus keskimäärin 63 prosenttia. Perustoimeentulotuki kattaa eläkeläisten menoista keskimäärin 18 prosenttia. Muihin toimeentulotukea saaviin verrattuna heillä tarpeen toimeentulotuelle aiheuttavat laskennallisesti tarkasteltuna erityisesti korkeat terveydenhoitomenot.

Perustoimeentulotuki kattaa eläkeläisten menoista hieman vähemmän kuin perustoimeentulotuki kattaa pitkäaikaissairaiden ja työttömien menoista. Tähän ovat syynä muita perusturvaetuuksia korkeampi takuueläke sekä yleistä asumistukea korkeampi eläkkeensaajan asumistuki.⁶ Olisi selvitettävä, mikä on täydentävän toimeentulotuen asema eläkeläisten toimeentulossa. Tiedetään, että ikääntyneiden kotitalouksissa ilmenee toimeentulotuen alikäyttöä.⁷

Mitä vanhemmasta ikäryhmästä on kyse, sitä suurempi osuus kokonaan perusturvan varassa olevista on sen varassa pitkittyneesti. 65 vuotta täyttäneistä kokonaan perusturvan varassa olevista noin 77 prosenttia oli pitkittyneesti perusturvan varassa 31.12.2019.⁸ Koska iäkkäimmät pienituloiset ovat eläneet pienillä tuloillaan pitkään, on viimeisetkin joustot käytetty. Ei myöskään voida olettaa, että yli 65-vuotiaat vanhuuseläkkeen saajat laajamittaisesti parantaisivat tulotasoaan palkkatuloilla.

Ruoka-apu ei ole perusturvan toimivuuden yksiselitteinen mittari. Avun piirissä olevat kuitenkin kertovat sen olevan heidän toimeentulolleen välttämätön apu. Ruoka-avun saajista noin 40 prosenttia on eläkeläisiä.⁹

Eläkkeensaajan asumistukea ei saa alentaa

Ikääntyneiden suurimmat menoerät ovat asuminen ja elintarvikkeet, kuten työikäisilläkin, mutta ikääntyneillä nämä muodostavat kulutuksesta suuremman osan. Kun asumismenot ovat kotitalouksien nettotuloista noin 18–33 prosenttia, eläkeläisen tuloista ylittävät jopa 40 prosenttia¹⁰. Yksin asuvien kohdalla tilanne on vaikein.

Kohtuuttomat tilanteet vaihtelevat myös asumismuodon ja voimakkaasti alueellisen sijainnin mukaan. Omakotiasumismenoista selviytymistä vaikeuttavat merkittävästi kunnossapito, kiinteistövero ja energiakustannukset, kuten sähkönsiirto. Syrjäseutujen asuntojen hintakehitys vangitsee pienituloisia iäkkäitä taajamien palveluiden ulkopuolelle ja estää muuttamisen tarvetta vastaaviin asumisoloihin palveluiden lähelle

³ Suomen Asiakastieto Group 19.2.2021

⁴ Valtakunnanvouti 2021

⁵ HY Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2020

⁶ Jauhiainen, Korpela (toim.) Toimeentulotuen saajien elämäntilanne, asuminen ja työnteko. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:28

⁷ Ahonen, Palomäki, Polvinen 2018 Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2017. Tutkimuksia 03. Helsinki: ETK

⁸ Tulonjakotilasto 2019, Tilastokeskus

⁹ Saari, Ohisalo: Kuka seisoo leipäjonossa? 2014; Laihiala: Eläkeläiset hyväntekeväisyysruoka-avun asiakkaina. Yhteiskuntapolitiikka 84 2019

¹⁰ Pellervon taloudellinen tutkimusseura 2020

Eläkkeensaajan asumistuki on toimiva tulonsiirto. Se kohdentuu tarkasti pienituloisille eläkeläisille ja sen on osoitettu vähentävän perusturvasidonnaisuutta. Se turvaa kohtuullisen asumisen niille, joiden eläkkeet ovat jääneet pieniksi ja joilla ei ole velatonta omistusasuntoa turvana. Tuki on hallinnollisesti toimeentulotukea yksinkertaisempi. Ikääntyneen väestön toimeentulotuen tarvetta ei olisi tarkoituksenmukaista lisätä yksinkertaistamalla asumistukijärjestelmää.

Sijaisomaishoitajalla tulee olla oikeus saada eläkkeensaajan asumistukea

Sijaisomaishoitaja on henkilö, joka tekee omaishoitajan työtä tämän ollessa lakisääteisellä vapaallaan. On epäkohta, että sijaishoitajan saama palkkio poistaa oikeuden saada eläkkeensaajan asumistukea.

Kyse on siitä, että asumistukea laskettaessa ns. etuoikeutetut tulot eivät vähennä eläkkeensaajan asumistukea. Toisin kuin omaishoitajan palkkio, sijaisomaishoitajan palkkio ei ole etuoikeutettua tuloa, koska sitä ei mainita asumistukilaisissa etuoikeutettujen tulojen listassa (571/2007 12§ ja 14§).

Jos eläkkeensaajan asumistukea saava henkilö toimii sijaisomaishoitajana, peritään asumistuki häneltä jälkeempään takaisin. Näin on, vaikka omaishoitajan sijainen tekee aivan samaa työtä kuin itse omaishoitaja. Eläkkeensaajan asumistukea saavat sijaisomaishoitajat ovat lähtökohtaisesti pienituloisia.

Eläkeliiton ja Omaishoitajaliiton sosiaali- ja terveysministeriöstä sekä eduskunnasta saamien selvitysten mukaan menettely on lain mukaista¹¹. Omaishoitajan sijainen kuitenkin tekee samaa omaishoitajan työtä eli näin ahdas tulkinta on perusteeton. Lain perusteluissa oleva tahatonlapsus tulee korjata.

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuja sekä lääkkeiden omavastuuosuuksia on alennettava

Terveydenhoito vie entistä enemmän vähävaraisten eläkeläisten tuloista ja entistä vähemmän palkansaajien tuloista. Terveydenhoidon reaali hinnat ovat nousseet 2000-luvulla 15 prosenttia. Työssäkäyvien palkat ovat nousseet 2000-luvulla 14 prosenttia nopeammin kuin terveydenhoidon hinnat. Kansaneläkesidonnaiset etuudet ovat nousseet 14 prosenttia ja työeläkkeet 6 % prosenttia hitaammin kuin terveydenhoidon hinnat. Samaan aikaan lääkkeiden ja sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen maksukattoja on nostettu yleistä hintakehitystä hitaammin.¹²

2000-luvulla lääkkeiden omavastuuosuusudistukset on tehty kustannusten hillitsemiseksi taloudellisin perustein. Lääkekorvausudistukset ovat olleet kustannusneutraaleja tavoitteiltaan. Terveydenhoidon reaali hintakehityksestä kärsiviä ovat kansaneläkesidonnaisten etuuksien saajat ja työeläkkeellä pitkään olleet. Eläkeläisten joukossa terveydenhuollon katastrofaaliset kustannukset (asiakasmaksut ja omavastuut ovat yli 40 prosenttia käytettävistä tuloista) ovat muuta väestöä yleisempiä.¹³

Ikääntyneiden kannalta on keskeinen epäkohta, että kaikki sosiaalihuollon koti- ja ympärivuorokautisen hoidon maksut eivät kerrytä maksukattoja. Lääkkeistä maksettavat lisäkorvaukset painottuvat iäkkäille, joten nykyistä lääkkeiden vuosittaista omavastuuosuutta on pidettävä liian korkeana kaikkein pienituloisimmille eläkeläisille.

Toimenpide-ehdotukset

1 Komitea on tarkastellut perusturvaa tähän asti ansiotyö- ja kannustavuuslähtöisesti: iäkkäiden perustuva otettava nyt konkreettisesti agendalle. Iäkkäiden ihmisten osuus väestöstä on 25 prosenttia. Eläkettä saavia on 1,6 miljoonaa.

¹¹ KK 506/2020 vp

¹² Lehtinen, Tilastokeskus 2020

¹³ Vaalavuoro: Sosiaali- ja terveyspalveluiden merkitys eläkeläisten toimeentulolle. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2018 02

2 Kohdennetut toimet perustuvan parantamiseksi:

- lääkäiden ryhmä on taloudellisesti heterogeeninen. lääkäiden perustuvaa voidaan parantaa oikein kohdennetuin toimin enemmän kuin kaikkia koskevin toimin. Taloudellista huono-osaisuutta saa parhaiten parannettua puuttamalla iäkkäille maksettaviksi koituihin omavastuuosuuksiin (lääkkeet, terveyskeskus-, sairaala-, kotihoito ja hoivapalvelut) sekä vuokralla asumisen hintaan.
- Eläkkeensaajan asumistuki tulee säilyttää
- Sijaisomaishoitajan palkkion lakiperusteluiden tahaton lapsus oikaistava
- Palveluiden rahoituksesta aloitettava avoin yhteiskunnallinen keskustelu

3 Korotettava perusturvan tasoa muuttamalla kansaneläkkeen tulovähenteisyyttä

Eläkeläisten perusturvariippuvuutta on vaikeaa, ellei mahdotonta vähentää manipuloimalla ainoastaan tuloja täydentävää etuusjärjestelmää. Eläkeläisten tulot eli eläkkeet on komitean asettamispäätöksessä kuitenkin jätetty toimeksiannon ulkopuolelle. Toimeentulotekijöitä on voitava tarkastella kokonaisuutena.

Ehdotamme tutkittavaksi takuueläkkeen korottamisen kanssa yhtä tehokasta ja samalla eläkeläisten perusturvariippuvuutta ennalta torjuvaa keinoa: kansaneläkkeen tulovähenteisyyden muuttamista 50 prosentista 40 prosenttiin (sen prosenttiluvun muuttamista, jolla muut eläketulot vähentävät kansaneläkettä). Toimenpide kasvattaisi kansaneläkkeen menoja, mutta nettovaikutuksiltaan toimenpide säästäisi julkisen talouden menoja selkeästi. Tämä käy ilmi, kun tarkastellaan toimenpiteen vaikutuksia verotukseen ja asumistukiin. Julkisen talouden menot vähenevät, sillä kokonaisverotulo kasvaa (kunnallis-, kirkollis-, yle-vero ja sairausvakuutusmaksukertymä). Samalla asumistukimenot vähentyvät.

Verotuksessa eläketulovähennys on sidottu kansaneläkkeen täyteen määrään. Toimenpiteessä kansaneläkkeen täysi määrä ei muutu, vaan ainoastaan tulovähenteisyys. Toimenpide ei kohdentuu verorahoitteisiin eläkkeisiin, ei työeläkkeisiin. Toimenpide vähentäisi pienituloisten eläkeläisten sidonaisuutta perusturvaetuuksiin ja yksinkertaistaisi järjestelmää.

Ellei komitea ota kantaa eläketulojen kehittämiseen, niin komitean tulee toimenpiteenä suositella, että iäkkäiden perusturvaa kehittämään tulee asettaa ohjelma, jolla vähennetään olemassa olevaa ja torutaan tulevaa eläkeläisten köyhyyttä; onhan eläkettä saavissa kyse suuresta, yli 1,5 miljoonaa suomalaista käsittävästä ihmisryhmästä.

Lisätietoja: vanhusasiamies Irene Vuorisalo, Eläkeliitto ry, irene.vuorisalo@elakeliitto.fi

Eläkeliitto: Suomen suurin ja puoluepoliittisesti sitoutumaton eläkeläisjärjestö. Vuonna 1970 perustettuun liittoon kuuluu lähes 120 000 henkilöjäsentä, 397 paikallisyhdistystä ja 20 piiriä. Liiton tarkoituksena on eläkeläisten ja eläketurvaa tarvitsevien henkisten ja aineellisten etujen ja oikeuksien valvominen sekä sosiaalisen turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen. **Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry:** kuuden valtakunnallisen eläkeläisjärjestön (Eläkeliitto, Eläkeläiset, Eläkkeensaajien Keskusliitto, Kansallinen senioriliitto, Kristillinen Eläkeliitto ja Svenska pensionärsförbundet) yhteistyöelin. Järjestöjen yhteinen jäsenmäärä on 300 000.